

nalába tartozna – az élvonal számomra Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Tözsér Árpád, Tolnai Ottó, Tandori Dezső, bár BDK esszéi kétségtelenül gondolatébresztők, figyelemreméltók, s nekem provokatív fölvetésük miatt is rokonszenvesek.) Az interjúkban minimális engedményt tesz az életrajz irányába, ragaszkodik a művekhez, s azokat a dilemmákat, amelyeket kritikáiban megfogalmazott, rendre szembesíti a beszélgetésekben is (Rakovszky Zsuzsával, Závada Pállal, Esterházy Péterrel), a legizgalmasabbak pedig a többszereplős disputái (Závada-Darvasi, illetve a kerekasztalok).

A *Fényben és árnyékban* kötet egyszerre súlyos és könnyed. Súlyos, mert a kortárs irodalom trendjeiről, értékes műveiről roppant széles és meggyőző keresztmetszetet ad (a neoavantgárdtól a szociográfiáig, az egyes művek kritikai értelmezésétől az átfogó összegzéséig), ugyanakkor nyelvezete és a kötet megképzett tere vonzóan könnyed. A szakmaiság nem nő szövegei fölé, ahogy írja, arra törekedett, hogy szövegeit a nyitott középiskolai tanár is értse (lásd az irodalmi siker természetét, e lehetőséggel vélhetően nem túl sokan élnek), megszólalási módja nem személytelen, az írások mögött mindig a személyes érdekeltségű, várakozó olvasó áll. S ahogy egymás mellé ül Bányai János és Szokolczay Lajos, másutt Grecsó Krisztián és Haklik Norbert, ahogy ugyanazon léptékű nyíltsággal, figyelemmel és kritikai szemmel fordul Gion Nándor, Grendel Lajos, Esterházy Péter, Rott József vagy Görömbei András művei felé – a kortárs magyar irodalom vonzóan organikus és tagolt tere képződik meg.

*

Elek Tibor nem minden esetben jelezte, melyik írása, melyik beszélgetése eredendően hol, hová készült. (Az Ács Margit könyvéről írt dolgozata például eredetileg a kötet bemutatóján hangzott el, a Szilágyi Istvánnal készült beszélgetés a Petőfi Irodalmi Múzeumban.) Ezek az apró filológiai pontosítások persze mellőzhetők is akár, de a teljesebb kép mégiscsak pontosabb. A pályatárs olvasó azonban jobban sajnálja, hogy az irodalomtörténeti értékű PIM-beszélgetések nem folytatódnak, s amiatt aggodódik, megmaradnak-e a maroknyi hátszországok. Értő támogatók, mecénások nélkül ugyanis roppant bajos cselekvő erővel részt venni szellemi folyamatokban, netán életművet építeni. Nem kell ahhoz született pesszimiztának lenni, hogy úgy lássuk, a reformokra szoruló, az összeroppanás szélén álló, folyamatosan pusztuló magyar irodalom intézményrendszerének jövője akként folytatódhat, hogy „reformra szorul, tehát innen most elveszünk pénzeket.” A sikert pedig elviszi más.

Pécsi Györgyi

Facta loquuntur

Szakály Sándor:
Múltunkról – kritikusan?
Katonákról, történelemlről,
önmagunkról III.
ISTER, Bp., 2005.

Régesrégi bölcsesség, viszont nehéz a gyakorlatba átültetni azt az elvet, amit Szakály Sándor a magáénak vall: a tények magukért beszélnek, azaz latinus tömörséggel: „facta loquuntur”. Történésznek még tulajdonképpen ifjú az 50. életévét nemrégén betöltött, de már MTA doktori fokozattal is rendelkező szerző, aki írásai igazságkereső lendületével és ismeretterjesztő hevületével, amelynek az elektronikus médiák műsoraiban legalább egy évtizede tanúi lehetünk, nagyon sokat tett a történelmi műveltség és kultúra színvonalának emeléséért. Nagy szükség is van erre a tevékenységre, mert elkoptatott közhely ugyan, de igaz, hogy gyengülő közoktatásunk, sőt már a felsőoktatás sem igazán alkalmas azoknak az ismereteknek az elsajátítására, amelyekre egy magára – a globalizáció sodró lendületű, nemzeti identitást gyengítő viszonyai között – valamit is adó nemzetnek elengedhetetlenül szüksége lenne.

Szakály már a múlt század nyolcvanas éveiben fessegette a kommunista korszak közléspolitikájának rácsos kapuit. A tábori csendőrségről írt kismonográfiájában híven, pontosan, de ideológiamentesen fogalmazott. Ezzel valójában a legkevésbé védhető pontján, a tények, a valóság felől közelítve gyengítette a korabeli „szentháromság”, a támogatók, türök és tiltok aczéli elvét. Bravúros volt, hogy ezt az ideológiával talán legjobban átítatott hadtörténeti milióban tette. Udvarias és kulturált volt bíráló megjegyzéseiben. Jónéhányszor leírta, hogy „ellenforradalmi rendszer”, amivel valójában értékmentesen nyilatkozott meg, hiszen ez azon kevés kifejezés közé tartozott, amelyet, mind a Horthy-korszakban, mind a Rákosi- és Kádár-korszakban, ha némiképp más kontextusban is, de folyamatosan használtak az 1919 és 1945 közötti történelmi periódus jelölésére. A rendszerváltást megelőző sikerrel szolgáltatott igazságot több, a második világháborúban vezető szerepet játszott, majd kivégzett, elítélt, meghurcolt és történelmileg is méltatlanul értékelt főtisztnek. Alapvető elvet szögezett le azzal, hogy megállapította: nincs a történelemben közvetlen, perszonális összefüggés az etnikai eredet és a politikai állásfoglalás között. Hamarosan olyan tekintélyre tett szert, hogy mi, az idősebb történész-politológus generáció tagjai őt tekintettük az utánunk következő nemzedék vezéralakjának. Máig a legkövetkezetesebben

hangsúlyozza pályatársai közül, hogy a történelmi cselekedetek csak elvéve képezhetik bírósági procedúrák tárgyát. Szakterületéről, a második világháborús magyar részvétel kérdéséről szólva pedig meggyőzően ismétli, hogy azt legjobban akkor érthetjük meg, ha elfogadjuk történelmi realitásnak: Magyarország Trianon után olyan kényszerpályára került, amelyről nem térhetett le, mert nem létezett egyetlen politikai erő sem az országban, az illegális kommunistákat is beleértve, amely megfogalmazhatta volna a nemzet életesélyeit nemzedékekre összeszűkítő diktátum, s ebből következően az Európában 1919–20-ban kialakított status quo elfogadásának programját.

Szakály Sándor azon kevés historikus közé tartozik, akinek már életműsorozata van. A maradandó értékek őrzését felvállaló ISTER kiadó gondozza köteteit. A sorozat nyolcadik kötete a szerző könyvismertetéseit, bírálatait és recenzióit tartalmazza. A három kategória nem teljesen fedi egymást. Gyakori, hogy szerzőik megelégednek egy elolvasott könyv tartalmának ismeretével, jobb esetben állást is foglalnak a munka értékeit illetően. Társadalomtudományi körökben szinte általános nálunk, hogy csak akkor ír valaki egy szakkönyvről, ha lényegében jónak tartja, elismeri értékeit és nyugodtan tudja ajánlani az olvasóknak. Keményebb dió a könyvkritika, kevesen gyakorolják. Komoly személyes támadásoknak és szinte beláthatatlan következményeknek (ellenszavazatok fontos grémiumokban, pályázatok elutasítása, állásnehézségek, kiszámíthatatlan visszavágások az élet végéig stb.) néz elébe az, aki mégis műveli. Szakály Sándor sem vállalja általában a kemény helyreigazítást elvi kérdésekben, viszont tántoríthatatlan a véleménynyilvánításban, ha ténybeli hibát fedez fel. Különösen bosszantják az elírások, felületességek, s mivel hadtörténésznek vallja magát, a hadtudományban igencsak fontos rangok, szervezeti elnevezések pontatlan, vagy anakronisztikus használata.

Filológiai alaposággal ismeri a XX. század első világháborútól az ötvenes évekig terjedő időszakának hadtudományi forrásait, a magyarországi és a német nyelvterületről származó, elsősorban Magyarországra vonatkozó levéltári anyagokat. A kötet a múlt század nyolcvanas éveitől napjainkig írt kritikáit tartalmazza.

A fent felsorolt körülmények mellett a történetírásnak nem igazán kedveztek a szocialista korszak szerzőnk színrelépésekor ugyan már felpuhulóban lévő, de mégiscsak valóságos korlátai. Szakálynak is gyakran kellett a sorok közötti célzások, hangsúly el- és áthelyezések fegyveréhez nyúlnia. El lehetett altatni a cenzorként is tevékenykedő szerkesztők figyelmét, ha a recenzió elején a szerző néhány, a hallgatólagos közmeg-

egyezés által elfogadott szóval, kifejezéssel biztosította őket arról, hogy nem a „rendszer ellensége”.

Ezzel együtt vállal némi kockázatot Szakály azzal, hogy egykori munkáit szó szerint újraközi. Különösen azért, mert hiányzik a jegyzetapparátus. Egy-két évtized múltán előrehalad a kutatás, új tények derülnek ki, nem beszélve arról, hogy – szíve szerint – bármennyire is mindig helyállót, ma is vállalható írt le, mégsem írhattott le mindent, amit tudott. Így elkerülhetetlenül vákuum keletkezik, ami fojtogatja az olvasót. Ezért néhány tucat vajtfülű kollégát leszámítva a mai olvasók, főleg a fiatalabb nemzedék képviselői időnként nehezen érthetik meg mondanivalóját. Nagyon hiányoltuk például a jegyzetet Bethlen István esetében, akinek ugyan ma sem ismerjük kielégítően élete utolsó, tragikus szakaszát, de a közölt recenzió születése (1992) óta mégiscsak hazahozták és újratemették hamvait.

A történészhierarchia csúcán elhelyezkedő szerzők műveiről – Romsics Ignác kivételével – nem írt a szerző recenziót, pedig nagyon kíváncsiak lennénk mi lehetett a véleménye például Ránki György munkásságáról? Sok a kötetben a kollegiális ismertetés és a kifejezetten alkalmi írás. Nagyon oda kell figyelnie annak, aki Dombrády Lóránt vagy Vargyai Gyula nyolcvanas években született könyvei recenzióiból próbálja kihámozni Szakály és a fenti szerzők álláspontja közti különbséget. Mindkét szerző a Horthy-korszak gazdasági és politikai életének militarizálásával, a revízióra való fegyveres felkészüléssel foglalkozott, hiteles források felhasználásával, de anélkül, hogy valódi nemzetközi kontextusba helyezte volna mondanivalóját. Így óhatatlanul egy agresszív, szomszédaira fenekedő, militarista állam képe rajzoltatott fel, miközben a három kis-antant ország bármelyike, egymagában is sokszorosan felülmúlta fegyverzetben a trianoni rendelkezésekkel alaposan behatárolt magyar haderőt. Jellemző például, hogy 1939-ben, a formailag függetlenné vált kicsiny, 2,6 milliós Szlovákia is olyan kapacitású légierővel rendelkezett, mint a tízmilliós Magyarország. Vagy: általános történészi vélemény – Szakály Sándor is osztja –, hogy 1940-ben az észak-erdélyi revízió napirendre kerülésekor hazánknak nem sok esélye lett volna Romániával szemben, ha háborúra kerül a sor, pedig keleti szomszédunk az általános felfordulás állapotában volt. Hetvenkét óra alatt ki kellett vonnia csapatait Besszarábiából, Észak-Bukovinából szovjet ultimátumra, majd önként átadta Bulgáriának Dél-Dobruzdását. A fentiek következtében Bukarestben politikai válság tört ki. Ha a magyar haderő még ezzel a megrendült, gazdaságilag legfejletlenebb ellenfelével szemben sem rendelkezett összemérhető haderővel, ak-

kor mennyiben állja meg a helyét a Horthy-korszak militarizmus-képe? Erre talán már egy, a nyolcvanas években készült recenzióban is lehetett volna utalni, de egy mai kiadvány feltétlenül jegyzettel kellett volna, hogy reagáljon erre az ellentmondásra.

A. Sajti Enikő könyvét (*Délvidék, 1941–1944*), a Palócföldben, tehát nem egy, a közérdeklődés és a cenzori figyelem középpontjában álló folyóiratban, 1988 végén megjelent s most változatlanul újraközölt írásában „jó szívvel ajánlja” az olvasóknak. Azt a művet, amely még utalni sem mert a magyarellenes, tömeges mézárásokra. Amiről pedig évekkel korábban már szóltak többen is (Balogh Sándor, Für Lajos). Ezenfelül Szakály Sándor a kölcsönös gyilkosságok okait főleg a magyar telepítéspolitikának tulajdonította, megelégedvén arról, hogy milyen tömegben telepítette a délszláv királyság 1920 után a magyaroktól elkönfiskált földekre dobrovoljácit (vitéseit). Hasonló elismerésben részesítette a szerző egy évvel korábban a jugoszláv-magyar együttműködés keretében megjelentetett dokumentumkötetet is, amely ugyan 1945-ig (!) kiterjesztette vizsgálódásának időhatárát, mégsem szólt a bácskai magyarság, az ott élő szerbekét messze meghaladó szenvedéseiről és, ma már láthatjuk, a történelmi Magyarország egy értékes régiójának végleges elvesztéséhez vezető politikáról. (A titóista rezsim harminc-negyvenezer magyart gyilkolt le, nyolcvanezret pedig elűzött szülőföldjéről, de még súlyosabb genocídium érte a kétszázezernyi németet.) A finom célozgatások, de még a megtörtént események valóságnak megfelelő kronológiába illesztése, sem ellensúlyozhatta azt a máig csak vágyképnek tekinthető megállapítást, hogy „napjainkra már elérkezett az objektív, mértéktartó

„ítélkezések” ideje.” (63.) Egyébként lapozgatva a téma friss szakirodalmát (A. Sajti Enikő többet dolgozik, mint bármikor), úgy látszik, ez az idő máig nem érkezett el. Ezek mellé az írások mellé is feltétlenül kellett volna a jegyzetapparátus!

A kötet két legszigorúbb bírálatát – két tagadhatatlanul formátumos történész – Gosztonyi Péter és Vigh Károly könyveinek recenziói tartalmazzák. Gosztonyit egyenesen tudományos ismeretterjesztőnek titulálja a szerző. (57.) Kétségtelen, hogy számos elírást, pontatlanságot talált Szakály Sándor a saját szakterületével kapcsolatban ezekben a könyvekben, s joggal mutatott rájuk, de – bocsánat a kifejezésért – ennek ellenére a mellényzsebükben is több volt, mint egy sor korabeli, „udvari” magyar történész raktárában.

A bírálatok bírálata után a lényegre térve hangsúlyozzuk, hogy kevés történész-hadtörténész tett annyit múltunk megismeréséért, mint Szakály Sándor. Nála ismeretlen a sokaknál tetten érhető felületesség. Mintegy húsz éve gyakorolja néhány megszállott s a műfajt lefitymáló megjegyzésekre ügyet sem vető kollégájához hasonlóan (Niederhauser Emil) a rendszeres szakmai könyvbírálatot. Ezekben és tanulmányaiban a XX. századi magyar katonai elit valóságos helyét jelöli ki, vitathatatlan precizitással és maradandó objektivitással. Egy sor korábban méltánytalanul és főleg tévesen értékelt magyar főtiszt (Jány Gusztáv, Szombathelyi Ferenc, Werth Henrik és társai) igazi történelmi helyének kijelölése az ő sokszor polemikus írásai alapján következett be. Dicséret illeti a kiadót, hogy igényes kivitelben vállalkozott a jeles és még sokat ígérő szerző életművének gondozására.

Szabó A. Ferenc

LYUKAS
LÓRA

A Lyukasóra nyári összevont számában a Hónap Költője: Nagy Cili. Úgyszintén verseket olvashatunk Bobory Zoltántól, Gyurkovics Tibortól, Koncz Veronikától, Lászlóffy Csabától, Nagy Gáspártól, Pék Páltól, Tóth Sándortól. A másod-

dik résszel folytatódik Bajai Nándor *A szörnyeteg* című kisregénye, Kamocsay Il-dikó pedig *Az istennői színjáték* című regényének egyik részletével mutatkozik be. Novellát közöl Ézsiás Erzsébet, Fecske Csaba, Gáspár Ferenc, Pienták Attila, Sébor József, Szeghalmi Elemér, B. Szilágyi János. *A Mesterek – Évfordulók* című összeállításban Czigány György Borsos Miklós születésének 100., Kő Pál Somogyi József születésének 90. évfordulójáról emlékezik meg. Az esszé-, irodalomtörténeti és kritikai rovatokból kiemelkedik Mészöly Dezső tanulmánya Vargha Gyuláról, az elfeledett és „társatlan” költőről, valamint Prontvai Vera recenziója Hubay Miklós *Hová lett a rózsá lelke?* című drámájának Evangélium Színház-beli újabb bemutatójáról. A folyóiratot Borsos Miklós és Somogyi József szobrainak fotói, valamint e művészek tanulmány-grafikái díszítik.

KORTÁRS

A 2006/6. SZÁM TARTALMÁBÓL:

Pilsudski és a lengyel állam újjászületése
HATÁR GYŐZŐ, DEÁK LÁSZLÓ, FILIP TAMÁS versei
VATHY ZSUZSA: Töröttkezü kalandjai
MAROSI GYULA: A Dunánál a fű
Kortársalgó – SZIGETHY GÁBOR írása
BÓNUS TIBOR: 1912 – Megjelenik az Így írtok ti
ALFÖLDY JENŐ: Tornai József verséről
Kritikák Karátson Gábor Ötvenhatos regényéről
Búcsú Mátis Líviától

Előfizethető a szerkesztőségben: 1397 Bp., Pf. 546.

Könyvek olcsóbban!

www.debrecezeny.hu

www.konyvhalo.hu

